Lausunto Eduskunnan valtiovarainvaliokunnalle

Timo Miettinen
Eurooppa-tutkimuksen keskus
PL 9
00014 HELSINGIN YLIOPISTO

Aika: 12.11.2021 klo 12

Asia: KOMISSION EHDOTUS (KOM 2021/568 LOPULLINEN) ILMASTOTOIMIA KOSKEVAN SOSIAALIRAHASTON PERUSTAMISESTA

Kiitän mahdollisuudesta tulla kuulluksi Euroopan ilmastopakettiin liittyvän sosiaalirahaston yhteydessä.

Heinäkuussa 2021 EU-komissio julkaisi uuden ilmasto-ohjelmansa, joka tunnetaan nimellä Fit for 55. Lakipaketin tarkoituksena on vastata jäsenmaiden enemmistön toiveeseen ilmastotoimien kiristämisestä, ja sen tavoitteena on laskea EU:n sisäisiä ilmastopäästöjä 55 prosentilla vuoteen 2030 mennessä. Askel on nähty tärkeänä välietappina vuoden 2050 ilmastoneutraalisuustavoitteen saavuttamiseksi. Kokonaisuus pyrkii käytännössä uudistamaan kaikkia ilmaston kannalta olennaisia EU-säädöksiä, kuten päästökauppaa, päästökaupan ulkopuolista taakanjakoa sekä maankäyttöä ja hiilinieluja. Keskiössä ovat tämän lisäksi ennen kaikkea rakentamisen energiatehokkuus, uusiutuva energia sekä ilmastopolitiikan kytkeminen kauppapoliittisiin toimiin niin sanotun hiilivuodon estämiseksi.

Osana pakettia komissio on julkaissut myös ehdotuksensa ilmastotoimiin liittyvästä sosiaalirahastosta (Social climate fund). Rahaston tarkoituksena on vastata ilmastotoimista koituvien sosiaalisten eriarvoisuuksien tasoittamiseen suuntaamalla tukea ennen kaikkea energian hinnankorotuk-

sista kärsiville kansalaisille ja pienyrityksille. Taustalla voidaan nähdä ainakin kaksi kehityskulkua. Sosiaaliset kompensaatiomekanismit ovat melko tavanomainen osa ilmastopaketteja, esimerkiksi Pariisin ilmastosopimusta. Koska energian hintaan kohdistuu päästökaupan takia korotuspaineita, erityisesti niin sanotusta energiaköyhyydestä kärsiville jäsenmaille jonkinlaiset kompensaatiomekanismit ovat tärkeitä järjestelmän hyväksyttävyyden ostamiseksi. Toiseksi: viime vuosien poliittiset kehityskulut, esimerkiksi keltaliivi-liikkeen synty Ranskassa, ovat nostaneet uudenlaisen huolen ilmastotoimien hyväksyttävyydestä. On aito riski, että kuluttajiin suuntautuvat toimenpiteet kuten viime aikojen energian hinnan nousu Etelä-Euroopan maissa, vesittävät monet Fit for 55 -paketin tavoitteista.

Sosiaalisen ilmastorahaston tarkoituksena on jakaa yhteensä noin 72 miljardia euroa vuodesta 2025 vuoteen 2032 ulottuvalla rahoitussektorilla. Rahoitus on tarkoitus maksaa suurelta osin rakennukseen ja tienkäyttöön liittyvillä päästökauppatuloilla. Rahoitus on tarkoitus kytkeä osaksi EU:n omien varojen järjestelmää (ts. EU:n budjettia) ja tästä syystä sen käyttöönotto vaatii myös 2021–2027 omien varojen käyttöön liittyvän lainsäädännön tarkistamista. Toisin kuin julkisuudessa on toisinaan esitetty, paketti ei kuitenkaan liity suoraan elpymisrahastoon ja sen kautta toteutuvaan yhteiseen velanottoon.

Yleiset argumentit rahaston puolesta ja vastaan voidaan jakaa karkeasti kahteen. Puolustajien mukaan ilmastorahasto on EU-tason sääntelymekanismi, joka iskee energian kuluttajahintojen nousun kautta pahiten juuri pienituloisiin. Tästä syystä kompensaatiomekanismien on oltava osa itse ilmastopakettia, kuten esimerkiksi maataloustuet ovat osa EU:n sisämarkkinoita. Vastustajien mukaan energiaköyhyys on ennen kaikkea sosiaalipoliittinen ongelma (tai käsite) ja kuuluu sellaisenaan ennen kaikkea jäsenmaiden kompetenssin piiriin. Valtioneuvoston kanta näyttää olevan, että esimerkiksi Suomessa on olemassa riittävät välineet energiaköyhyyden torjumiseksi.

Nähdäkseni realistinen kanta tässä kysymyksessä on, että ilmastopaketin laajentaminen edellyttää poliittisesti jonkinlaisen kompensaatiojärjestelmän rakentamista. Keskeinen kysymys Suomen kannalta koskee järjestelmän tarkoituksenmukaisuutta. On perusteltua puolustaa vaatimusta, jonka mukaan sosiaalirahaston ei tule olla ainoastaan tavanomainen aluepolitiikan väline. Oikeudenmukaisen siirtymän ja ennen kaikkea paketin läpimenon kannalta on syytä varautua kuitenkin jonkinlaisen kompromissin tavoittelemiseen.

Valtioneuvoston kanta antaa nähdäkseni hyvin vähän eväitä rakentavan neuvotteluposition rakentamiseksi. Koska hallitus suhtautuu kielteisesti sekä EU-budjetin käyttöön että maksuosuuden kasvattamiseen, on epäselvää, miten valtioneuvosto ajattelee ajavansa tavoitettaan: ”Siirtymä tulee toteuttaa sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävällä, vaikuttavalla ja kustannustehokkaalla

tavalla huomioiden luontokadon ehkäisyyn, digitalisaatioon sekä siirtymän oikeudenmukaisuuteen liittyvät näkökohdat.” Kompromissin rakentamiseksi kiinnittäisinkin huomiota seuraaviin tavoitteisiin tai näkökohtiin:

(1) Sosiaalirahaston perusidea kohdentaa tukea nimenomaan kuluttajille tuottajien tai yritysten sijaan on periaatteessa kannatettava. Rahaston olisi oltava teknologianeutraali ja sen olisi pyrittävä häiritsemään mahdollisimman vähän energiamarkkinoiden toimintaa.
(2) Sosiaalirahastoa suunniteltaessa olisi kiinnitettävä huomiota siihen, että tuet ovat oikein kohdistettu nimenomaan pienituloisimmille kuluttajille eivätkä ne ainoastaan siirry energiahintoihin.
(3) Rahaston jakautumista varten komissio on luonut kaavan, joka ottaa huomioon väestön koon, kansantuotteen koon per henkilö, haavoittuvien kotitalouksien määrän sekä asumiseen liittyvät polttoainepäästöt. Tällaisessa muodossaan rahasto voi kuitenkin hyödyttää enemmän absoluuttisesti rikkaita mutta sosiaalisesti eriarvoisia maita kuin sellaisia maita, jotka ovat absoluuttisesti köyhempiä mutta vähemmän eriarvoisia.
(4) Mikäli EU-tasolle ei luoda sosiaalisia kompensaatiomekanismeja, Suomen olisi syytä ottaa tämä huomioon EU:n taloussääntöjä uudistettaessa. Useat maat tarvitsevat tässä tapauksessa enemmän liikkumavaraa kansallisissa budjeteissaan.
(5) Kansallisen maksuosuuden vähentämiseksi Suomen olisi hyvä suosia ratkaisuja, jotka hyödyntävät mahdollisimman laajasti EU-tason päästökauppatuloa. Koska päästökaupan varat kerätään EU-tasolla, päästökauppatulo olisi myös luontevin lähde kompensaatiomekanismin rahoittamiseksi.

Kunnioittavasti
Timo Miettinen, akatemiatutkija
Eurooppa-tutkimuksen keskus
Helsingin yliopisto